

บทที่ 1

บทนำ

1. หลักการและเหตุผล

ศาสนาพุทธ นับเป็นศาสนาที่ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยให้การเคารพนับถือ และได้มีบัญญัติไว้ในพระราชธรรมนุญว่าเป็นชาติศาสนาประจำชาติไทย ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์และวัด ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในพระพุทธศาสนา จึงนับว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในเรื่องการศึกษา รักษาพยาบาล และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน ด้วยฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาและเป็นผู้นำธรรมะของพระพุทธองค์ออกแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติ

วัดและพระสงฆ์ ถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบของสถาบันที่มีบทบาทมาตั้งแต่อดีต นอกเหนือจากจะมีความสำคัญโดยตรงในการประกอบพิธีกรรมและการอบรมให้ประชาชนมี คุณธรรมจริยธรรม การเผยแผ่ศาสนาแล้ว วัดและพระสงฆ์ ยังมีความสัมพันธ์กับรากฐานของ ชุมชนไทยมายาวนาน วัด เป็นเพียงสถานที่ที่ให้ชาวบ้านมาประกอบพิธีกรรม แต่วัดยังเป็นสถานที่ ที่ได้รับเลือกให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ในการประชุม การตกลง ในด้านบุคคล คือ พระสงฆ์ ก็มีได้เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ ศรัทธา และเคารพนับถือ มีอำนาจในการ คัดสินใจและเป็นศูนย์รวมความเชื่อถือของชาวบ้านมากกว่าผู้นำชุมชนคนอื่นๆ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีความผูกพันกับกลไกของรัฐน้อยที่สุด และเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านในชุมชนมาก ทำให้ชาวบ้านมักยอมรับและเชื่อฟังความคิดเห็น การให้คำปรึกษาต่างๆ จากพระสงฆ์เสมอ (ธันยพร พงษ์โสภณ อังใน วันวิสาข ถ้ำตระกูล, 2552 หน้า 1)

ด้วยพระสงฆ์เป็นผู้นำเอาหลักพุทธธรรมของพระพุทธศาสนามาอบรมสั่งสอนประชาชน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้ดำเนินชีวิตด้วยความสุข คนส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนา โดยไม่รู้ตัว รู้จัก การให้ทาน การทำบุญ การแบ่งปัน รู้จักพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตใจและสติปัญญาเป็นศูนย์รวม ของความเคารพ เชื่อถือ และร่วมมือ (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2513 หน้า 14)

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์นั้น ด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ด้วยกัน ชีวิตในสังฆมเป็นข้อผูกพันและความสำคัญเพียงใดนั้นจะเห็นได้ จากข้อบทบัญญัติในวินัยของพระสงฆ์ที่การอยู่ร่วมกันเป็นวัด การกำหนดเขตเสมาอุโบสถ การ ปวารณา การกรานกฐิน พุทธบัญญัติที่ทำให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่างๆ ที่เรียกว่า สังฆกรรม

มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ตลอดถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีการเคารพกันตามอาวุโส เป็นต้น

ส่วนด้านความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับคฤหัสถ์เริ่มตั้งแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยการบิณฑบาต คืออาหารที่คฤหัสถ์ถวายตลอดจนปัจจัย 4 อย่างอื่นๆ และการเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยคฤหัสถ์เป็นประจำ เป็นข้อบังคับในตัวให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมคฤหัสถ์ ความผูกพันนี้มีได้ตั้งแต่ในฝ่ายพระวินัยอย่างเดียวเท่านั้น แม้ในทางธรรมก็มีพุทธพจน์สอนและเตือนให้พระสงฆ์ระลึกร่วม ในภาวะนี้เพื่อก่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติและหน้าที่ความรับผิดชอบของตน (พระวราสารามุนี, 2527 หน้า 15-19)

หน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ เกิดขึ้นเพราะความผูกพันในด้านความเป็นอยู่ เป็นส่วนหนึ่งเมื่อก้าวในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ก็ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาของตนเอง

ดังนั้นพระสงฆ์และประชาชนจึงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเกือบทุกด้าน เนื่องจากตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาประชาชนส่วนใหญ่มองพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ประพฤติธรรม มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละ บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ และที่สำคัญที่สุดคือมีความรู้ลึกว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีสติปัญญา รอบรู้วิชาการต่างๆ เหนือกว่าชาวบ้านทั่วไป สามารถให้คำปรึกษาแนะนำแก่ชาวบ้านในปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อบุคคลในสังคม จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเป็นเสมือนอาจารย์กับศิษย์ หรือเป็นพ่อกับลูก หรือญาติผู้ใหญ่กับหลานเหลน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมั่นคงเสมอมา

จากความสัมพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้พระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทต่อสังคมด้วยเหตุผลสามประการคือ (1) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย (2) สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม และ (3) โดยคุณธรรมคือเมตตาธรรมพระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์(พระมหาสมทรง สิรินุโร. 2525)

แต่ด้วยปัจจุบันท่ามกลางสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในชนบทที่มีบุคคลจากภายนอกเข้าไปมีบทบาทต่อชุมชนในฐานะของผู้ปกครอง ครู และผู้ช่วยเหลือสงเคราะห์ ในด้านต่างๆ ตามที่รัฐบาลหรือหน่วยงานเอกชน ที่ได้มอบหมายให้มาทำหน้าที่ จึงทำให้พระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงจากการเป็นผู้นำในด้านต่างๆ เหลือเป็นเพียงผู้ประสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานกับประชาชน วัดและพระสงฆ์ถูกลดบทบาทที่มีต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาของชาวชนบทลงมากมาย จนกระทั่งเหลือเพียงบทบาทที่สำคัญเพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นคลังพัสดุเท่านั้น นอกจากนั้นปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และมีเหตุจากปัจจัยภายใน สองประการคือ ประการแรก พระสงฆ์ไม่พยายาม

ปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่างๆ เหล่านั้นมาสร้างเสริมบทบาทของตนเองขึ้นใหม่ และมีการสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สามารถเข้าถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ (อภิชาติ พันธเสน, 2539, หน้า 207)

ประชาชนส่วนใหญ่ เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีตามพุทธศาสนา เพียงเพราะเป็นหน้าที่ในฐานะของชาวพุทธ และเพื่อที่จะได้รับบุญ แต่ไม่ได้รู้ซึ่ง ความหมายของประเพณีพิธีกรรมเหล่านั้นเลย ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดงานที่เน้นที่ปริมาณคนเข้าร่วมงาน เชิญชวนคนร่วมทำบุญมากๆ เพื่อจะได้เงินเข้าวัด และมีกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น การแสดงคอนเสิร์ต การแสดงโคโยตี้ การขายสุราภายในวัด การเล่นเกมพนัน เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันข่าวลักษณะนี้ได้ถูกแพร่ไปตามหน้าหนังสือพิมพ์ ตัวอย่างเช่น ฉลองผ้าป่า จัดโคโยตี้สายโชว์ในจังหวัดเชียงใหม่ หลังจากที่ชาวบ้านโทรศัพท์ร้องเรียนไปยังศูนย์วิทยุตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ ว่ามีการแสดงวงดนตรีและ โชว์สาวโคโยตี้ในงานทอดผ้าป่า ในวัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้บรรดาผู้ที่เข้าร่วมงานในวัดมีการดื่มสุรา และออกมาเดินหน้าเวที ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับผู้พบเห็น (คมชัดลึก, 13 เมษายน 2550)

ด้วยข่าวที่ออกมาสร้างความเสื่อมเสียจึงทำให้คนส่วนมากเริ่มที่จะเสื่อมศรัทธา หรือเข้าศึกษาธรรมะ นอกจากนี้คนบางกลุ่มยังเข้าวัด หาพระสงฆ์ เพื่อดูดวง สะเดาะเคราะห์ หรือเพื่อวัตถุประสงค์ ทำให้ความหมายตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาผิดเพี้ยนไป

พระมหาสมทรง สิริธโร และคณะ (2525) ได้ทำการศึกษาพบว่า แม้มติบทาของวัดที่กล่าวมาจะลดเลือนหายไปตามกาลเวลา แต่ผู้คนก็ยังคงไปวัด เนื่องจากวัดยังคงมีความสำคัญและเป็นสถานที่ที่น่าสนใจ โดยสาเหตุที่คนไปวัดมีดังนี้

1. ไปวัดเพราะลูกหลานบวช ประเพณีการบวชเรียนของคนไทยถือ การบวชเป็นการทดแทนพระคุณบิดามารดา
2. ไปวัดเพราะตัวเลข เพราะต้องการดูหมอ สะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ แสวงหาพระเครื่องราง เป็นต้น
3. ไปวัดเพื่อแสวงหาความสงบ ส่วนใหญ่มักเป็นคนสูงอายุที่หลีกเลี่ยงความรำคาญที่บ้านหนีลูกหลานเพื่อ ไปศึกษาและปฏิบัติธรรม
4. ไปเพื่อเที่ยวงานวัด เมื่อมีเทศกาลงานวัด จะมีคนไปวัดเพื่อหาความสนุกสนาน เพราะเชื่อว่าได้บุญด้วย ได้ความสนุกสนานด้วย
5. ไปวัดเพื่อศึกษาศิลปกรรม และค้นคว้าบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจต้องไปใช้บริการห้องสมุดหรือไถ่ถามจากพระ

6. ไปวัดเพื่ออาศัยเป็นที่พำนัก เช่น ในกรณีของผู้ไปเรียนหนังสือ ผู้พักอยู่ในวัดบางประเภท รวมทั้งผู้บวชแล้วสึกและยังหาที่อยู่ไม่ได้

7. ไปวัดเพราะพิธีกรรม เช่น การบวช การตาย เป็นต้น

8. ไปวัดเพื่อขอขมของใช้ พุทธศาสนิกชนเวลาจะจัดงานบางอย่างซึ่งมีพิธีเกี่ยวข้องกับศาสนา มักจะต้องใช้วัดเพื่อขมสิ่งของ เช่น โต๊ะบูชา อาสนสงฆ์ ตลอดจนเครื่องครัว เป็นต้น

9. ไปวัดเพื่อไปหาเสียง

10. ไปวัดเพื่อขโมยของวัด เช่น โบราณวัตถุ และศิลปกรรมต่างๆ ภายในวัด จึงปรากฏว่า สิ่งของเหล่านั้นที่มีอยู่ในวัดซึ่งเป็นเหมือนพิพิธภัณฑสถานนั้น ถูกโจรกรรมไปเป็นจำนวนมาก

จากสภาพที่เกิดขึ้นส่งผลให้ เด็กและเยาวชน คนหนุ่มสาว เริ่มไม่เข้าวัดเพื่อศึกษาธรรมะ ไม่เห็นคุณค่า มองเรื่องศาสนาเป็นเรื่องที่ไกลตัว เป็นเรื่องที่ไม่เข้าใจยาก ปฏิบัติจริงได้ยาก ประกอบกับการที่เข้าร่วมประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาแล้วไม่เข้าใจ มีแต่ภาษาบาลีฟังไม่รู้เรื่อง แผลไม่ออก ไม่เข้าใจ ไม่รู้ความหมายที่แท้จริงว่าทำไปทำไม เห็นคนอื่นทำก็เพียงทำตาม ท้ายที่สุดมองว่าการเข้าร่วมประเพณีพิธีกรรมเหล่านั้นเป็นเรื่องที่น่าเบื่อและเสียเวลา อีกทั้งยังมีวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาดึงความสนใจทำให้ห่างเหินจากหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไปมาก เห็นได้จากในปัจจุบันเด็กผู้ชายเริ่มไม่บวชเรียน เข้าศึกษาธรรมเพื่อเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนา ขาดศาสนทายาท และจำนวนพระสงฆ์ที่ลดลง จนทำให้เกิดวัดร้างขึ้นมากมาย ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ ของ พระเทพโกศล เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวว่า “คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ กำลังแก้ไขปัญหา วัดร้าง และการขาดศาสนทายาท เนื่องจากชาวเชียงใหม่ไม่ค่อยสนใจประเพณีบรรพชาสามเณร ซึ่งถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน ส่งผลให้เกิดปัญหาการขาดศาสนทายาทและจำนวนพระสงฆ์ลดลง ซึ่งจากการสำรวจในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีวัดร้างที่ไม่มีพระจำพรรษามากถึง 300 วัด จากจำนวนวัดที่มีในจังหวัดเชียงใหม่ 1,200 วัด ขณะนี้จำนวนสามเณรก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัดถึงขนาด บางวัดไม่มีสามเณรเลย” (เคลนิวิสต์, 4 กุมภาพันธ์ 2553)

ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังมีพระสงฆ์อีกหลายๆ รูป ที่พยายามปรับเทคนิค, สร้างกลยุทธ์, สร้างเสริมสมรรถนะการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนกลุ่มต่างๆ เข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนามากขึ้น เช่น พระพยอม กฤษยาโณ, พระมหาวุฒิชัย (ว.วชิรเมธี), พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต เป็นต้น ทำให้ศาสนาได้แสดงออกในหลากหลายรูปแบบ หลากหลายเนื้อหา และเข้าใจได้ง่าย รวมทั้งการใช้สื่อมวลชนเข้ามาช่วย ได้แก่ ลงบทความในนิตยสาร หนังสือพิมพ์ ออกเทศน์ทางโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง ผลิตลงแผ่นบันทึกเสียงเพื่อนำไปเผยแผ่ยังที่ต่างๆ หรือแม้แต่ใน Social Network (Facebook) แต่กระนั้น ช่องทางเหล่านี้ ยังมีข้อจำกัดอยู่เพียงบางกลุ่ม บางบุคคลที่มีโอกาสเอื้ออำนวยเท่านั้น

บทบาทพระสงฆ์ คือ ผู้นำทางปัญญาและความดีงาม บทบาทนี้เริ่มหายไปเพราะความเจริญทางวิชาการสมัยใหม่ ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ในส่วนที่เป็นอยู่ ในหน้าที่หลักของพระสงฆ์คือการศึกษา ประพฤติ ปฏิบัติธรรม พระสงฆ์ยังมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนประชาชน เพื่อนำไปปฏิบัติให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม พระสงฆ์ยังมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้กับชาวบ้านอีกด้วย แม้การพัฒนาชุมชนพระสงฆ์ก็มีส่วนชักจูงให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม เพราะพระสงฆ์ได้รับการยกย่องนับถือและศรัทธาจากชาวบ้าน เป็นผู้นำเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เห็นความสำคัญในการช่วยเหลือชุมชนสามารถนำหลักธรรมคำสอนมาใช้กับงานพัฒนา ทำให้กิจกรรมคู่มือพลัง สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ โดยการนำเอากิจกรรมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกับหลักธรรมและจริยธรรม ซึ่งสิ่งที่จะต้องตระหนัก ในการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ คือ ธรรมที่พระสงฆ์จะนำมาเผยแพร่นั้น จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตของคนในสังคม การเผยแพร่ว่าใจนึกของผู้สอนนั้น ได้ผลน้อยกว่าการเอาปัญหาของฆราวาสเป็นตัวตั้ง ซึ่งกล่าวได้ว่า ธรรมใดๆ ก็ตามมีความหมายต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ก็ต่อเมื่อช่วยให้พวกเขาได้เรียนรู้ที่จะกำหนดวิถีชีวิตให้ถูกต้อง จัดการภาวะปัญหาที่เป็นอยู่ในสังคมได้ด้วยดีและอย่างรู้เท่าทัน (พินิจ ลากชานนท์, 2549 หน้า 39 – 40) จึงจะทำให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นกับชุมชนและเพื่อส่งเสริมหน้าที่บทบาทของพระสงฆ์ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงเกิดบทบาทหน้าที่ใหม่ของพระสงฆ์ในกิจกรรมต่างๆ ในปัจจุบันพระสงฆ์ยังมีประโยชน์พิเศษสำหรับชุมชนแบบชนบท และหากดำเนินบทบาทให้ดี พระสงฆ์นั่นเองที่จะเป็นผู้ที่สามารถนำชนบทไปสู่ความเจริญได้โดยวิถีทางที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ตามพระวินัย เพราะความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดีและความสัมพันธ์แบบนี้ มีลักษณะพิเศษจำเพาะ ความยำเกรง และเชื่อฟังพระ ความยำเกรงและเชื่อฟังนี้เกิดจากความศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวในอำนาจ การกระทำตามจึงเป็นไปด้วยความเต็มใจและเต็มกำลัง ได้ผลสำเร็จของงานพร้อมทั้งผลทางจิตใจของผู้ที่ทำงานด้วย

ด้วยเหตุนี้ บทบาทของพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการเอื้ออำนวยประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนและชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยการนำกิจกรรมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกับหลักธรรมะ ซึ่งถือได้ว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา จะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับการรู้เท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนประสิทธิภาพในการถ่ายทอด การนำเอาหลักธรรมไปใช้ให้มีความกลมกลืนกับสภาพปัญหา และสภาพของชุมชน ทั้งนี้ด้วย ชุมชนที่พระสงฆ์เข้าไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ในภาคเหนือของประเทศไทยที่จะยังไม่ได้รับรู้เรื่องราวและสัมผัสกับศาสนาพุทธ กลุ่มชาติพันธุ์ ถูกคนภายนอกมองรวมๆ กันว่า “ชาวเขา”

ถือเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงต้องเผชิญมาโดยตลอด เนื่องจากว่ากลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างหลายอย่างกับคนส่วนใหญ่ในสังคม หรือความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างกันหลายอย่าง ทั้งภาษา วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และวิถีคิด มองว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้ค้อยว่าในทุกๆ ทาง ซึ่งมาจากวาทกรรมของรัฐไทยและสังคมไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ “วาทกรรมเรื่องชาวเขา” มักจะกล่าวถึงความเป็นชายขอบ เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ผู้ทำร้ายป่าต้นน้ำ ทำไร่เลื่อนลอย ขาดสุขอนามัย ขาดการพัฒนา และเรื่องราวตลกขบขันจากความเชื่อของพวกเขา เป็นต้น (จจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2518)

เมื่อเกิดการหลั่งไหลของกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยมจากภายนอก ความเจริญทางโครงสร้างพื้นฐานการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การขยาย การพัฒนาสาธารณูปโภค เพื่อให้เกิดความสะดวกในการติดต่อสื่อสารกับหมู่บ้านชาวเขาด้วยการสร้างถนนเชื่อมโยงหมู่บ้านชาวเขากับโลกภายนอก การยอมรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต จากวิถีชีวิตที่เรียบง่ายก็เปลี่ยนไป จากการรับเอาวัฒนธรรมหลักเข้ามา เช่น การแต่งกายก็ใส่เสื้อยืดกางเกงยีนส์มากกว่าชุดประจำเผ่า ภาษาก็ใช้ภาษาไทยในการสื่อสารทั้งกับคนในชุมชนและคนนอกชุมชน การดำเนินชีวิตก็เปลี่ยนไปจากเดิมทำเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ แต่ปัจจุบันเป็นการประกอบอาชีพเพื่อการเปลี่ยนผลผลิตหรือแรงงานด้วยเงินตราในรูปแบบวัฒนธรรมบริโภค ความสัมพันธ์โครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนไปเมื่อมีระบบแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา (อภิณาส ธาระสาร, 2539, หน้า 114) ด้วยเหตุนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างจึงมีข้อจำกัด และวิถีชีวิตที่ต้องหาเช่ากินค่า ต้องดิ้นรนต่อสู้ในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน จึงทำให้ไม่ได้สนใจในสิ่งที่ค่อนข้างไกลตัว ไกลจากวิถีการทำมาหากิน หรืออยู่ในพื้นที่ชนบทที่ห่างไกล

การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศประกอบด้วย 6 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา และแม่ฮ่องสอน พบว่ามีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้เข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ซึ่งพระสงฆ์กลุ่มนี้คือ “พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา” ในโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ (มจร.ชม.) ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ได้ผลิตพระบัณฑิตออกมารับใช้พระศาสนาและสังคม ได้จัดตั้งโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2543 ซึ่งทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ได้ผลิตพระบัณฑิตออกมารับใช้พระศาสนาและสังคม ได้ตระหนักว่า ควรที่จะขยายภารกิจเผยแผ่พระศาสนาไปสู่ชาวเขาเหล่านั้นด้วยซึ่งประสบปัญหามากมายพระสงฆ์ควรต้องเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชีวิตของกลุ่มคนที่ค้อยโอกาสและจะเป็นการขยายภารกิจเผยแผ่พระศาสนาไปสู่ชาวเขาเหล่านั้นด้วย

โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา มีวัตถุประสงค์หลัก 5 ข้อ คือ 1. เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา, 2. เพื่อช่วยพัฒนาจิตใจตามแนวพระพุทธศาสนาและตอบสนองนโยบายของรัฐบาลตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 3. เพื่อให้การศึกษา ภาษา หน้าที่พลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตลอดถึงศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม, 4. เพื่อช่วยแนะนำและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และ 5. เพื่ออบรมสั่งสอนชี้ให้เห็นถึงหลักการดูแลสุขภาพพื้นฐานและพิษภัยของยาเสพติด โรคนครอสตามพื้นที่เป้าหมาย ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (มจร.ชม.) พบปัญหาหลักที่ทำให้ยังไม่สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ทั้งหมดที่ตั้งไว้คือการเผยแพร่ธรรมยังขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีความสามารถในการเผยแพร่ธรรมะอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบท พระสงฆ์ไม่สามารถถ่ายทอดธรรมะไปสู่ประชาชนจนถึงขั้นเลื่อมใสศรัทธา และประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมได้ และปัญหาที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมและวิธีการในการเผยแพร่ธรรมะไว้สอนแต่ในเรื่องเก่าๆ นอกจากนี้ในด้านรูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะ เช่น รูปแบบการสื่อสารเพื่อชักจูงชาวบ้านเข้าวัด ยังใช้การจัดงานวัด งานมหรสพต่างๆ บางวัดยังมุ่งเน้นไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง เป็นต้น อีกทั้งยังขาดแนวคิด กระบวนการ ทักษะและเทคนิคในการทำงานร่วมกับชุมชน

ดังนั้นโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา จึงมีการปรับแนวคิด และกระบวนการทำงานของพระบัณฑิตอาสา โดยเน้นให้พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา เข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมและพัฒนาแนวคิดในการพัฒนาสังคมแบบใหม่ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาจากล่างขึ้นบน การใช้การสื่อสารและสื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือ และนอกจากนี้แล้วยังเน้นการทำงานแบบเป็นกระบวนการ มีทักษะและเทคนิคสู่การปฏิบัติในการทำงานพัฒนาเพื่อให้พระบัณฑิตอาสาเข้าใจและเท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อนำไปสู่การเข้าใจมูลเหตุแห่งปัญหาสุขภาพที่ประชาชนประสบอยู่ เมื่อพระบัณฑิตอาสาเข้าใจมูลเหตุแห่งปัญหาแล้วจะสามารถพัฒนา ปรับ/ประยุกต์หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเพื่อสอนคนให้สามารถปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้ต่อไป

จากการศึกษาเอกสารรายงานผลการดำเนินงานของโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาในแต่ละปี และรายงานผลการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่ของโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พบว่า พระบัณฑิตอาสา สามารถถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนาให้เข้าไปสู่วิถีชีวิต

ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เพื่อนำความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม ไปสู่กลวิธีในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงมีความต้องการที่จะเห็นถึงความสามารถทางการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงว่ามีความสามารถทางการสื่อสารอย่างไร จึงทำให้ประสบผลสำเร็จ โดยได้อาศัยความรู้ทางด้านการสื่อสาร ทั้งการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Communication) และทักษะในการสื่อสาร (Communication skill) และการวิเคราะห์ผู้รับสาร กำหนดวัตถุประสงค์ และความเข้าใจในบริบทหรือสถานการณ์แวดล้อม ร่วมกับทักษะในการสื่อสาร คือ การเลือกใช้สื่อ การสื่อสาร ให้เหมาะสมกับบริบทชุมชน

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดความสามารถทางการสื่อสาร ในการคัดเลือกเนื้อหาหลักพุทธธรรม เพื่อถ่ายทอด ตลอดจนถึงแนวคิดสื่อบุคคล บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมเข้ามาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดผลที่จะทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชนให้เกิดความสอดคล้องกลมกลืน ไปด้วยสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัย เพื่อให้เกิดผลต่อสุขทางใจ การสร้างเสริมความเจริญทางสติให้กับชุมชน

ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ จะให้ความสำคัญถึงความสามารถทางการสื่อสาร และบทบาทของพระสงฆ์ ที่ช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเข้าใจ “พระพุทธศาสนา” ภายใต้งैอนไขต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ ศาสนทายาท และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำเอาเป็นแนวทางการทำงานและการพัฒนาไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มอื่นๆ ได้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาความสามารถทางการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

2.2 เพื่อศึกษาบทบาททางการสื่อสารของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

3. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษารั้งนี้ทำการศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา โดยทำการศึกษาเฉพาะกรณีศึกษา 3 พื้นที่ ได้แก่

3.1 บ้านปางกิว ตำบลลาวี อำเภอมะสรวย จังหวัดเชียงราย

3.2 บ้านห้วยล้านธิขอ ตำบลห้วยชมพู อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย

3.3 บ้านถ้ำจ๊อบ ตำบลหนองบัว อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

โดยเลือกศึกษาเฉพาะความสามารถทางการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การประยุกต์หลักธรรมให้เข้ากับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง และบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา เพื่อให้เกิดรูปแบบการพัฒนา และการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับชุมชนตามวัตถุประสงค์การวิจัย

4. ระยะเวลาในการดำเนินการ

งานวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนมกราคม 2552 ถึงเดือนธันวาคม 2553

5. นิยามศัพท์

1. **ความสามารถทางการสื่อสาร (Communication Competence)** หมายถึง ความสามารถด้านการสื่อสารของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง โดยการแสดงออกซึ่งความสามารถในการใช้ความรู้ (Knowledge) รูปแบบ วิธีการสื่อสารในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งประกอบไปด้วย

1.1 **ความสามารถทางการสื่อสาร** หมายถึง การที่ผู้ส่งสารสามารถใช้ความรู้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ วิเคราะห์ผู้รับสาร มีความเข้าใจในบริบทหรือสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งประกอบไปด้วย

1.1.1 **การกำหนดเนื้อหาสาร (Message Strategies)** หมายถึง การกำหนดเนื้อหา การนำเสนอเนื้อหาในการสื่อสารทั้งหมดด้วยการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือสื่อสารผ่านช่องทางสื่อ

1.1.2 **การเลือกสื่อ (Media Strategies)** หมายถึง วิธีการกำหนดรูปแบบประเภทของสื่อและเครื่องมือในการสื่อสาร เพื่อให้เกิดผลทางการสื่อสารให้ได้มากที่สุด เช่น การเลือกใช้สื่อให้เหมาะกับบริบทของชุมชน การเลือกสื่อให้เหมาะกับเนื้อหาสาร การเลือกสื่อให้เหมาะสมกับผู้รับสาร

2. **ทักษะการสื่อสาร (Communication Skill)** หมายถึง ทักษะของสื่อบุคคลที่สามารถนำความสามารถทางการสื่อสารไปสู่การปฏิบัติได้อย่างบรรลุวัตถุประสงค์ ได้แก่ ทักษะการให้คำแนะนำ/การรับฟังคำแนะนำ ทักษะในการแก้ปัญหา ซึ่งการใช้ทักษะการสื่อสารนี้ขึ้นอยู่กับ

บุคลิกภาพและความสามารถส่วนบุคคล ซึ่งยังได้หมายถึงการใช้การสื่อสารเชิงวัจนะและอวัจนะเป็นการสื่อสารผ่านการพูดและการแสดงออกผ่านทางสีหน้าท่าทางต่างๆ

3. **บทบาทพระสงฆ์** หมายถึง การกระทำ หรือการปฏิบัติของพระสงฆ์ หรือกิจกรรมของพระสงฆ์ทั้งหมดที่มีต่อชุมชน และสังคมตามหลักการทางศาสนาและบทบาทในฐานะที่เป็นสถาบันของสังคม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งบทบาทออกเป็น 2 บทบาท ได้แก่

3.1 บทบาทหลัก หมายถึง บทบาทโดยตรงของพระภิกษุสงฆ์ บทบาทหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง การเป็นผู้นำชุมชนในทางด้านจิตใจ เสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน

3.2 บทบาทรอง หมายถึง บทบาทของพระสงฆ์ที่นอกเหนือมาจากบทบาทตามหลักการทางศาสนา และเป็นบทบาททางสังคม เช่น นักสังคมสงเคราะห์ พัฒนาด้านการศึกษา สร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าไม้ ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย โภชนาวิทยาเสพติด การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาทางด้านจิตใจ โดยอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทาง

4. **การเผยแผ่หรือการเผยแผ่** หมายถึง การที่พระสงฆ์ทำการถ่ายทอดธรรมะหรือสั่งสอนธรรมะ โดยวิธีการและรูปแบบต่างๆ แก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ จนเกิดศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมะของพระพุทธเจ้า

5. **พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา** หมายถึง พระนิสิตที่ของมหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่เข้าร่วมโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา เพื่ออุดมการณ์และแนวความคิดที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง

6. **ชาติพันธุ์** หมายถึง การสืบทอดทางสายโลหิต เชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ของกลุ่มชาติพันธุ์ฮิวเมียน (เย้า) ลีซู ไทยใหญ่ ยูนาน อาข่า มูเซอ และจีนฮ่อ

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ผลการศึกษาที่ได้รับเป็นข้อมูลในการพัฒนา ปรับประยุกต์รูปแบบการสื่อสาร ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อช่วยลดปัญหาทางด้านสังคม

6.2 ผลการศึกษาสามารถใช้เสนอเป็นแนวความคิดและแนวทางในการทำงานร่วมกับชุมชนของพระสงฆ์ บนพื้นฐานการรู้เท่าทันสถานการณ์ของสังคมในปัจจุบัน

6.3 ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย จะเป็นแนวทางในการทำงานแก่วัด และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป